

## Streszczenie i słowa kluczowe w języku polskim

Celem pracy jest analiza zjawiska przewyższania statusowej determinacji osiągnięć szkolnych. Fenomen ten umieszczono w teoretycznym kontekście przeciwstawnych procesów: międzypokoleniowej reprodukcji i mobilności społecznej. Głównym terminem, wokół którego koncentrują się rozważania teoretyczne i podporządkowane są mu pytania i hipotezy badawcze jest *academic resilience*. Zjawisko to jest definiowane jako zwiększone prawdopodobieństwo sukcesu w szkole, mimo doświadczania przeciwności spowodowanych przez przypisane cechy jednostki, jej warunki życiowe, czy doświadczenia. Uczniowie określani jako *academic resilient* utrzymują wysoki poziom osiągnięć szkolnych, pomimo obecności stresujących warunków i wydarzeń w trakcie nauki. W pracy przedstawiono model analiz zjawiska *academic resilience*, w którym uwzględniono status społeczny, wyniki egzaminu oraz inteligencję jako czynniki odgrywające rolę w procesach ruchliwości społecznej oraz procesach selekcji do szkół ponadgimnazjalnych.

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. W części teoretycznej opisano teorie odnoszące się do procesów ruchliwości w kontekście edukacji oraz wpływu statusu przypisanego na osiągnięcia szkolne. Zaprezentowano również sposoby przewyższania wpływów statusowych, przykłady interwencji wobec determinizmu statusowego. Ponadto opisano koncepcję *resilience* i jej jedną z odmian, a mianowicie *academic resilience*. Część badawcza pracy prezentuje analizy empiryczne odpowiadające na dwa pytania badawcze: (1) Jakie wskaźniki SES (statusu społeczno-ekonomicznego) mają największą moc predykcyjną i w jakim stopniu status wyjaśnia zróżnicowanie osiągnięć szkolnych oraz procesy selekcji do szkół ponadgimnazjalnych? oraz (2) Jaki jest zakres zjawiska *academic resilience* i jakie czynniki indywidualne i środowiskowe są skorelowane z edukacyjną ruchliwością w górę?

Dane wykorzystane w badaniu pochodzą z projektu „Ścieżki rozwoju edukacyjnego - szkoły ponadgimnazjalne”. W badaniu wzięło udział 5923 uczniów ze 100 liceów ogólnokształcących, 60 średnich szkół zawodowych oraz 40 zasadniczych szkół zawodowych. Badanie miało charakter panelowy i wykorzystano w nim narzędzia do pomiaru umiejętności (egzaminu zewnętrzne i testy PISA, *Programme for International Student Assessment*), narzędzia psychologiczne oraz kwestionariusze ucznia. Dzięki pozyskaniu danych o wynikach egzaminacyjnych uczniów możliwe było zbadanie uwarunkowań osiągnięć szkolnych.

W związku z pierwszym pytaniem badawczym ustalono, że około 15% wariacji wyników egzaminu gimnazjalnego wyjaśnia wskaźnik *escs* i wskaźnik wykształcenia rodziców. Uzyskano znacząco większą wartość prognostyczną wskaźników statusowych dla wyników egzaminu gimnazjalnego, szczególnie w części matematyczno-przyrodniczej niż dla sprawdzianu po klasie VI. Najsilniejszym predyktorem statusowym wyników testów osiągnięć jest wykształcenie rodziców, a czynniki stricte ekonomiczne nie odgrywają znaczenia. Okazało się, że najsilniejszy efekt na procesy selekcji obserwujemy w wypadku wyników egzaminu. Bezpośredni wpływ statusu rodzinnego (czyli wpływ SES niezapośredniczony przez wynik egzaminu) okazał się znacznie słabszy, choć statystycznie istotny. Ponadto ustalono, że wpływ SES na procesy selekcyjne zapośredniczony przez egzamin gimnazjalny jest silniejszy niż wpływ bezpośredni.

Przechodząc do wyników odnoszących się do drugiego pytania badawczego należy zaznaczyć, że analizy statystyczne były przeprowadzane dwutorowo. Odbyło się to poprzez wyróżnienie grup *academic resilient* według dwóch różnych definicji (dla grupy *resilient 1* - klasycznej, szeroko rozpowszechnionej w literaturze przedmiotu oraz dla grupy *resilient 2* - nowej, autorskiej uwzględniającej procesy selekcji przy progu szkolnym). Jednakże bez względu na definicję zjawiska *academic resilience* obserwujemy zarówno przypadki uczniowskiej mobilności „w górę”, jak i mobilności „w dół”. Liczebność tych grup jest mała, ale jest to spójne z wyznacznikami definicyjnymi *academic resilience*. Skala występowania „mobilności w dół” okazała się również niezbyt duża.

Kolejne analizy koncentrowały się na poszukiwaniach czynników indywidualnych i kontekstowych współwystępujących z *academic resilience*. Oczekiwano różnic w poziomie inteligencji, samooceny, poczucia skuteczności, kompetencji społecznych i lęku między uczniami *resilient* a grupami porównawczymi. W przypadku grupy *resilient 1* nie ustalono istotnie statystycznych różnic w zakresie poziomu inteligencji i kompetencji społecznych oraz cech osobowości. Uzyskane wyniki w grupie *resilient 2* również nie wspierają prawdziwości hipotezy o odróżnianiu się tej grupy od pozostałych grup porównawczych.

W zakresie czynników środowiskowych i indywidualnych warto zaznaczyć, że w zależności od badanych postaw czy poglądów uzyskujemy mieszany obraz dla grupy *resilient 1*. Niektóre wyniki wspierają hipotezę o występowaniu różnic międzygrupowych (np. wynik w zakresie poglądów na znaczenie szkoły czy relacje rówieśnicze), inne ją falsyfikują (np. w zakresie postaw wobec czytania). W przypadku analiz w grupie *resilient 2* uzyskany obraz jest bardziej spójny. Postawy wobec czytania w grupie *resilient 2* są bardziej zbliżone do grupy utworzonych uprzywilejowanych, niż do dwóch pozostałych, jednak przeciętny poziom jest trochę niższy niż w grupie porównawczej. W zakresie poglądów na znaczenie szkoły odnotowano wynik co do kierunku zależności dający wsparcie hipotezie, jednak nie jest on istotny statystycznie. Uczniowie *resilient 2* raportują istotnie statystycznie rzadziej występowanie zachowań antyspołecznych i antyszkolnych niż ich koledzy z pozostałych trzech grup porównawczych.

Uzyskane wyniki poszerzyły wiedzę w zakresie oddziaływania wyników statusowych na osiągnięcia szkolne. Dzięki analizie skali znaczenia czynników statusowych i wyróżnionej grupie *resilient* uzyskano wsparcie dla głównej tezy, mówiącej że zjawisko *academic resilience* występuje i ma znaczenie w procesach przejścia między etapami edukacyjnymi.

**Słowa kluczowe:** *academic resilience*, status społeczny, selekcja szkolna, inteligencja, osiągnięcia szkolne, ruchliwość społeczna